

Anita Stefańska*

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja książki: Teresa Wilk, *Kultura w szkolnej i środowiskowej edukacji młodzieży poprzez sztukę. Edukacyjne doświadczenia z przeszłości, realia teraźniejszości, perspektywa przyszłości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2022, s. 608

Anita Stefańska, Recenzja książki: Teresa Wilk, „Kultura w szkolnej i środowiskowej edukacji młodzieży poprzez sztukę. Edukacyjne doświadczenia z przeszłości, realia teraźniejszości, perspektywa przyszłości”, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2022, s. 608. Kultura – Społeczeństwo – Edukacja nr 2(22) 2022, Poznań 2022, pp. 295–298, Adam Mickiewicz University Press. ISSN 2300-0422, ISSN (Online) 2719-2717. DOI 10.14746/kse.2022.22.18

Aktywizacja w ramach edukacji kulturalnej i artystycznej młodzieży jest podstawą świadomego uczestnictwa w kulturze. Sztuka, jako jeden z obszarów podejmowania działań, stawia przed młodymi ludźmi różnorodne wyzwania, zachęca do empatii wobec „innego”, wyposaża w środki i narzędzia do oglądu kondycji ludzkiej. Sztuka to także transformacyjna ekspresja twórcza, która – dając moc do naznaczania i zmieniania życia – prowokuje człowieka do świadomego kształtowania własnego otoczenia. Reprezentuje jego wewnętrzne emocje i uczucia, będąc pojemną na ich wiele znaczeń, interpretacji i powiązań. Płynna rzeczywistość i przyspieszenie wydarzeń stają się czynnikami, które stawiają przed młodą osobą zadanie zdobycia kompetencji przyszłości i kwalifikacji zapewniających postulowaną obecność w społeczeństwie informacyjnym. Wbrew pozorom działania m.in. w obrębie sztuki pozwalają na rozwój dyspozycji oczekiwanych obecnie przez pracodawców. W tym kontekście edukacja artystyczna powinna stać się integralną częścią interdyscyplinarnego, kreatywnego uczenia się w różnych dziedzinach, gdyż dostrzeganie w procesie uczenia się wartości dobrostanu kulturowego, czyli możliwości twórczego korzystania z dóbr sztuki i kultury oraz rozwijania kreatywności opartej na kulturze służy wspieraniu elastyczności, otwartości na to, co nowe, zdolności do adaptacji lub dostrzegania różnych sposobów działania oraz odwagi, by stawić czoła temu, co niespodziewane.

Dobrostan ten jest konstruktem wielowymiarowym, zawierającym komponenty psychologiczne, fizyczne i społeczne, ważnym w kształtowaniu osobowości, co wiąże się z poczuciem

* <https://orcid.org/0000-0002-6414-6151>.

stabilności i upodmiotowionej obecności także w wymiarze wielokulturowym. Dla wszystkich, którzy chcą uczynić świat miejscem świadomej recepcji kulturowej i przygotować młodzież do przyszłości, edukacja jest kapitalnym, uniwersalnym tematem.

Teresa Wilk, pedagożka społeczna, badaczka, wykładowczyni akademicka i animatorka kultury z dużym niepokojem zauważa brak opracowań dotyczących istoty integracji wszelkich obszarów kultury i sztuki w aktualnych procesach edukacyjno-wychowawczych, szczególnie w odniesieniu do wyzwań związanych z okresem dorastania i procesem krystalizacji tożsamości młodych ludzi w kontekście wyboru wartości w coraz bardziej wielokulturowej i niepewnej rzeczywistości.

Teoretyczno-empiryczna monografia Wilk wypełnia lukę, jaką jest deskrypcja deficytu w upowszechnianiu sztuki w systemie szkolnym, czyniąc to w dodatku w sposób kontekstowy, pogłębiony i ciekawy narracyjnie. Słusznie zauważa autorka, iż „nadal kulturę [...] i sztukę niemal pomija się w kluczowych opracowaniach, co jest konsekwencją braku świadomości w tym zakresie” (s. 244) i poszukuje odpowiedzi oraz pragmatycznych rozwiązań w tej kwestii, pytając: „co jest tego przyczyną?, jakie działania należy wdrożyć?, w jakiej przestrzeni, formie i kto powinien je realizować? – by zmienić ten współczesny obraz i wypracować skuteczne narzędzia/formy edukacji w tym zakresie” (s. 35). Wilk podejmuje próbę dokonania analizy edukacyjnych i artystycznych kontekstów kultury i sztuki, postrzeganych z perspektywy ich współlistnienia z edukacją, ze szczególnym akcentem położonym na partycypację i akceptację sztuki w systemie edukacyjno-wychowawczym będącym formą socjalizacji. Interesująco potrafi udowodnić rolę i miejsce estetyki jako kategorii regulującej ludzkie zachowania, postawy i potrzeby społeczne. Przygląda się w tym celu wielu stanowiskom i teoriom w odniesieniu do szkolnej i środowiskowej edukacji młodzieży przez sztukę, aby w efekcie promować kulturową demokrację, dając czytelnikowi możliwość korzystania z doświadczeń przeszłości, teraźniejszości i świadomego projektowania przyszłości.

Autorka sprawnie porusza się w dyskursie naukowym, i to nie tylko z racji osadzenia swego projektu badawczego w proponowanych treściach, ale również w zakresie dbałości o to, by lektura zadowoliła i zachęcała najbardziej wymagających odbiorców do sięgania po nią w celu intelektualnej przyjemności. Narracja opracowania jest wartka i wielowątkowa, co sprawia, że czytelnik ufa wartości prowadzonego wywodu, będącego przyczynkiem do refleksji nad własną pozycją, rolą i możliwością działań w obszarze sztuki i kultury.

Prezentowana monografia składa się z pięciu rozdziałów, które sukcesywnie przybliżają czytelnikowi obszary kultury i sztuki będące inspiracją i podstawą teoretyczną do podjęcia autorskich badań. Pracę inicjuje przedślowie, które jest zarysem intencji podjętych rozważań teoretycznych. Po nim następuje wielostronicowe wprowadzenie, w którym autorka, uzasadniając wybór tematyki, trafnie stwierdza, że jej zamysłem było „nie tylko ukazanie zainteresowania kulturą/sztuką, ale nade wszystko podkreślenie istotności sztuki w codziennym życiu, a zatem potrzeby szerszego włączenia jej do praktyki edukacyjnej/szkolnej tak, by zainteresowanie sztuką stało się wśród młodzieży bardziej powszechne i świadome, a w perspektywie – by młode pokolenie chciało i potrafiło wykorzystać wartość sztuki w codzienności” (s. 34). Jej zamysł silnie staje w opozycji do rosnącej obecnie presji akademickiej i celów programowych szkoły, które zepchnęły sztukę i kulturę na margines. Miejmy jednak na uwadze, że uciążliwy nacisk kładziony na nauczycieli w celu realizacji społecznie użytecznych celów i rosnące zaniedbywanie zajęć pozalekcyjnych są niestety faktem, ale sytuacja ta w żadnym społeczeństwie nastawionym na wszechstronny rozwój młodego pokolenia nie powinna mieć miejsca.

Na kartach opracowania niejednokrotnie zostało uwypuklone stanowisko autorki, że szkoła odgrywa priorytetową rolę w przygotowaniu do uczestniczenia w kulturze pokolenia świadomych obywateli i liderów. Pisząca prowadzi swoje rozważania nad podnoszeniem wartości sztuki jako fundamentalnej misji edukacji, czym z pewnością przekonuje odbiorców, że przyszłość szkoły i zajęć pozaszkolnych musi nadal być nierozzerwalnie związana z wartościami estetycznymi, aktywnością artystyczno-kulturalną, które w efekcie prowadzą do ukorzenia się człowieka w tożsamości kulturowej, stąd i zachowania i promowania jej różnorodności oraz bogactwa.

Poczucie powinności autorki dotyczące uświadamiania ważności sztuki i kultury w relacji do edukacji ma kluczowe znaczenie w czasach zwiększonej nietolerancji i naglących zagrożeń dla naszych podstawowych wartości ludzkich i demokratycznych, w dobie nieustannych przemian społecznych często łączonych z labilnością własnej egzystencji, w sytuacjach społecznego i kulturowego zagrożenia dezintegracją lub wręcz niebytem.

Prowadzone eksploracje połączone z umiejętnością podążania za różnymi tradycjami (Czarnowski, Malinowski, Znaniński, Ossowski, Bauman, Gadamer, Read, Radlińska, Szczepański, Wojnar i in.) są nad wyraz rzetelnym zapisem refleksji istotnych dla uzasadnienia miejsca estetyki w nowoczesnym kształceniu realizowanym poprzez korelacje sztuki z poszczególnymi dziedzinami wiedzy szkolnej, wskazaniem m.in. korzyści z uczenia się o sztuce z perspektywy rosnącego znaczenia kreatywności w codziennej rzeczywistości, także w systemach edukacji. Tym samym autorka sygnalizuje konieczność przeorganizowania naszych twierdzeń o nauczaniu przedmiotów artystycznych w szkołach w taki sposób, by przywrócić sztuce zasadne znaczenie. Zachęca również do podjęcia namysłu nad kondycją świadomości kulturowej i jednostkowej dzisiejszej młodzieży, uświadamia konieczność tworzenia sprzyjających warunków dla rozwijania autorefleksji i krytycznego myślenia zarówno w wymiarze indywidualnym (mikro), jakim jest uczestnictwo w kulturze, jak i makro, udowadniającym, że sztuka stanowi niewątpliwie zysk społeczny. Zdaniem Teresy Wilk, „aby doświadczyć pewnych doznań artystycznych i estetycznych, trzeba się ich nauczyć, czyli ukształtować i przygotować kogoś na takie spotkanie” (s. 213). W tym celu podejmuje rozważania i dokonuje analizy przyczyny wzrostu obojętności młodych ludzi wobec wartościowych, chociaż nielicznych ofert w codziennym procesie edukacyjno-wychowawczym oraz skutków braku stałej obecności sztuki w przestrzeni społecznej.

Wilk z badawczą dociekliwością diagnozuje w tym zakresie stanowiska nauczycieli i uczniów ze szkół miejskich i wiejskich na poziomie szkoły podstawowej oraz gimnazjum i liceum, analizuje wypowiedzi powołanych ekspertów/sędziów kompetentnych – artystów, osób czynnie wykonujących zawody związane ze sztuką i kulturą oraz edukatorów w zakresie sztuki, co potwierdza wysoką wrażliwość i dyspozycję artystyczną, pedagogiczną i społeczną autorki. Uzyskane wyniki badań potwierdzają obserwowaną od lat zapaść szkoły i instytucji wychowania pozszkolnego/instytucji sztuki oraz znikomej obecności kultury i sztuki w środowisku rodzinnym. Jak pisze autorka: „[...] jedyną grupą, która dostrzega wszelkie wartości i potencjał sztuki w kształtowaniu indywidualnego rozwoju młodego pokolenia oraz budowaniu pożądanych relacji społecznych, są artyści, twórcy i edukatorzy sztuki/eksperci” (s. 538). Jako antidotum na zaistniałą sytuację badaczka proponuje rewitalizację systemu edukacji oraz zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych, polegającą na współdziałaniu środowisk wychowawczych w celu zapewnienia lub wręcz przywrócenia w procesie kształcenia należnego miejsca sztuce i kulturze. W jej ujęciu ożywczy wpływ sztuki/kultury jest konieczny dla dobrostanu jednostki zdolnej

do angażowania się w sztukę w wyniku edukacyjnego doświadczenia, rozwijania świadomego postrzegania kultury na poziomie mentalnym i społecznym jako dobra wspólnego, z którego jednostka/uczeń/członek społeczeństwa czerpać ma różnorodne wzory, idee, pojęcia z danego kontekstu kulturowego.

Lektura tak bogatego opracowania z pewnością jest wymagająca, ale jej niepodważalna wartość dla wszystkich środowisk uwikłanych w dylematy kulturowo-edukacyjne – rodziców, nauczycieli, wychowawców, osób odpowiedzialnych za obecny kształt edukacji – w zakresie poznawczym, teoretycznym, jak i praktycznym jest nie do przecenienia. Niech stanie się podstawą implementacji sztuki w omawianych systemach w jej najbardziej wartościowym wydaniu.